

עיונים לפרשת ואתחנן עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

למה אני מתפלל? על מה להתפלל? למה אני מתפלל? על מה להתפלל?

ומתפלל - אין זה מעשה תפילה.

בפשטות נראה שעל האדם להיות מרוכז בעובדה שהוא מתפלל ולא רק למלמל מילים. ואולם בהתבוננות רוחבית בדברי הרמב"ם ומעיון מחודש בדברי הגר"ח נראה שיש כאן עומק אחר. מבואר כאן שההרגשה הנצרכת בעת התפילה היא ההרגשה של עמידה לפי ה' ושיח איתו. אי-ההרגשה זו מעכב בתפילה, ואילו אי-כוונה בפירוש המלים מעכב רק בברכה ראשונה. לדבריו, תכלית התפילה היא לחזק בנו את הקשר אל ה'. ההרגשה שעומדים לפניו יתברך היא הכרחית במשך כל התפילה, והיא היא יסוד התפילה, אחרת לא יוצאים ידי חובה.

עמדה זו מתחזקת לפי דבריו של הרמב"ם בהמשך⁶: "כיצד היא הכוונה? שיפנה לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה", יש פה שתי דרישות המכניות את האדם למפגש ושיח עם המלך. ראשית, שיפנה מחשבתו. שנית, שיראה עצמו עומד לפני השכינה. הכנה זו היא הדרך המובילה לשיח ולקשר עם ה' יתברך.

הרמב"ם בהלכות תפילה⁷ כותב שאין הגדרת מספר, נוסח או זמנים קבועים של תפילות מדאורייתא. עם זאת בתוך דבריו הוא מדגיש כי ישנו עניין גדול להתפלל נוכח המקדש. לכאורה חובה זו נראית צדדית לחלוטין, ויש לתמוה מדוע ראה הרמב"ם לנכון להדגישה כמה וכמה פעמים ובמקומות שונים⁸.

ייתכן שהרמב"ם רוצה לטעון שכל עבודת הקרבנות הנתפסת בתור העניין המרכזי בעבודת ה' כפופה לעניין מרכזי יותר, והוא עבודת התפילה. בית המקדש הוא מקום המפגש בינו ובין הקב"ה. זוהי תכלית הבית. התפילה היא הפגישה עם הקב"ה, ולכן יש חובה להתפלל במקדש ולפנות כלפיו בתפילות שמחוזה לו. זוהי אולי הסיבה שבגללה תופס המקדש בדברי הרמב"ם מקום מרכזי כל כך בעבודת התפילה. התפילה היא עיקר עניינו של המקדש ואילו הקרבנות המוקרבים בו הם עניין משני.

ראיה לכך אפשר לראות מתוך דבריו של הרמב"ם בספר המצוות⁹:

"ולשון ספרי: 'ולעבדו' זו תפילה. ואמרו גם כן: 'ולעבדו' זה תלמוד. ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו: מניין לעיקר תפילה בתוך המצוות? מהכא: 'את ה' א-לקיך תירא ואותו תעבוד'. ואמרו: 'עבדהו בתורתו, עבדהו במקדשו', כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו, כמו שבאר שלמה עליו השלום."

כולם מתפללים, ותמיד יש על מה להתפלל (הצלחה, פרנסה, רפואה ועוד). אין יום שלא שומעים על עניין חדש, צרה חדשה, לכלל ולפרט, ולרוב אנו מוצאים את עצמנו רצים לספר תהלים או לחילופין ממלמלים תפילה אישית וחרישית. שהרי הכל בידי יתברך ובידינו לפעול על ידי התפילה, לפעול ולהשפיע. והשאלה היא, האומנם!?

על מקומה של התפילה תמהו הראשונים - מדוע יש צורך בתפילותינו? האם באמת ה' צריך אותן? ואם כן, מדוע, ובעיקר, איך הן משפיעות? שאלה זו מתעוררת ביתר שאת בפרשנותנו. מדוע משה רבנו מתפלל תפילות רבות כל כך כדי להיכנס לארץ, שהרי "ואם נגזר אין צריך תפלה, ואם לא נגזר אין תועיל התפלה לשנות רצון השם!"¹⁰ ובמילים שלנו, האם אני רוצה שהקב"ה ישמע לתפילת עני שכמותי? מי אני שאתיימר לדעת את נסתרות דרכיו, ועוד אמליץ ואבקש שיעשה רצוני?

בהבנת המושג תפילה והשפעתה נאמרו כמה כיוונים מרכזיים, נזכיר שלושה מתוכם.

הכיוון הראשון רואה את התפילה כאמצעי קשר ושיחה בין האדם לאלוקיו. הגמרא² שואלת מדוע לא ניתן המן אחת לתקופה אלא היו יוצאים כל יום ללקוט? ותשובתו היא שישנו ערך לקשר היום-יומי. זוהי התפילה - קשר ושיח עם ריבונו של עולם, והצרכים הם רק תרוץ לכך. אפשר לראות שאמהות האומה היו עקרות, והסיבה לכך היא שהתאוה הקב"ה לתפילתן. כשאדם מתפלל כראוי, הצרות והקשיים שלו נעלמים כלא היו. זוהי משמעות התפילה - לדבר ולשפוך שיחנו לפני יוצרנו. יש שקוראים לזה התבודדות, אנו קוראים לזה תפילה.

נראה שיסוד דברים אלו הוא בדברי הרמב"ם³: "כל תפילה שאינה בכונה אינה תפילה. ואם התפלל בלא כונה חוזר ומתפלל בכונה". נראה לכאורה שדברים אלו סותרים לדבריו במקום אחר⁴: "ואם כיון לבו בברכה ראשונה שוב אינו צריך".

רבי חיים הלוי סולוביצק מבריסק⁵ מבאר ומחדש:

"ונראה ששתי גוונים (סוגי) כוונות יש בתפילה: האחת - כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה (מצוות צריכות כוונה). והשנייה - שיכוון שהוא עומד בתפילה לפני ה'. ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה, אלא שהיא מעצם מעשה התפילה, ואם אין ליבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד הוא לפני ה' "

8. תפילה א, ג; ספר המצוות עשה ה ועוד.
9. עשה ה.

5. הלכות תפילה ד, א.
6. שם ד, טז.
7. א, א-ג.

3. הלכות תפילה ד, טו.
4. שם, י, א.

1. ספר העיקרים ד, יח.
2. יומא ע, א.

כיוון שלישי ואחרון בהבנת המושג תפילה הוא 'חוק התפילה'. ישנו ממד שבו הקב"ה מצמצם את יכולת הכרעותיו ונותן בידי האדם אחוזי החלטה נמוכים. ביחס לקב"ה אין מדובר בשינויים מהותיים. בסופו של דבר האדם יגיע למטרותיו כפי שנקבעה לו, אלא שניתנת בידו הבחירה באיזה מסלול ילך. רצונו של ה' שאנחנו נבחר את המסלול. ישנו מקום פנימי ועמוק מאוד שבו ה' נותן לאדם להיות שותף ביצירת שביל חייו, שותף בתהליך עליוני ומורדותיו. זהו החוק, חוק הקבוע מימות הבריאה, וזוהי משמעות התפילה.

דברים אלו מדויקים ומבוארים בתשובות הרשב"א¹⁵ הכותב שאדם רשאי לשטוח את בקשותיו לפני הקב"ה, וייתכן שהקב"ה ימלא את בקשותיו. כלומר, הקב"ה נותן אפשרות קיום לרצון האדם הפרטי, ולכן אם האדם מתפלל ומבקש צורך, הקב"ה מוכן למלא את בקשתו. כאן נכנס הרשב"א למלכוד. הרי איך יכול להיות שרצונו של ה' משתנה? והרי זו פגיעה בשלמותו יתברך!

על שאלה זו עונה הרשב"א כי שינוי רצונו של ה' היה מתוכנן. כלומר, הרשב"א סבור כי בבריאת העולם, חוץ מכוחות הטבע, ה' קבע עוד חוק - 'חוק התפילה'. חוק זה קובע כי רצונו של ה' יכול להשתנות בעקבות התפילה, וזהו רצונו. זאת אומרת, ה' רצה שרצונו ישתנה בעקבות התפילה, ולכן אין כאן פגיעה או אי שלמות ברצונו הקודם של ה'. רעיון זה דומה לרעיון הצמצום. כשם שבצמצום הקב"ה 'מכפיף' את רצונו בפני הקיום הסופי ובפני הבחירה האנושית, כך בתפילה הוא 'מכפיף' את רצונו בפני רצון האדם המתגלה בתפילה. בקצרה, הרשב"א קובע חד משמעית כי רצון ה' יתברך ניתן לשינוי על ידי התפילה, וזאת משום שרצונו של הקב"ה הוא לקבל את התפילה ולתת מקום לרצון בני האדם. כעת, כשאנו באים להתפלל על עצמנו, על העם ועל הארץ הקדושה, נזכור את יסודות התפילה, נרומם את זכויותיהם של ישראל, נשוחח ונדבר עם הקב"ה כבן אל אביו, ונקווה שהדרך לגאולה תהיה בחסד וברחמים גדולים לעינינו.

חידוש גדול יש בדברים אלו. הרמב"ם כתב שהדרשה "עבדהו במקדשו" אינה מדברת על הקרבנות, כפי שהסביר הרמב"ן¹⁰, אלא על התפילה המכוונת אל בית המקדש. זו התפילה שעליה דיבר שלמה באמרו: "והתפללו אליך דרוך ארצם אֶשְׂרֵךְ נְתַתָּה לְאַבוֹתֶם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנִיתָ בְּיַמֵּי לְשֹׁמֵךְ"¹¹.

דבר זה משתקף בדבריו במורה נבוכים¹² שהקרבנות הם אמצעי להרגיל את עם ישראל בעבודת ה' עקב היותם מורגלים בעבודה זרה, שהרי אי אפשר "לעבור מן הקצה אל הקצה". זאת בניגוד לתפילה שהיא מטרה בפני עצמה ולא רק אמצעי. לכן הקרבנות מוגבלים למקום מסוים בתנאים מוגבלים, לעומת התפילה האפשרית "בכל מקום ובכל דרך שיזדמן", ומטרתה ליצור שיח וקשר רציף עם הבורא.

מרכזיותה של התפילה בעבודת ה' לפי הרמב"ם מסבירה גם מדוע יש חובה להתפלל "בכל יום" מהתורה. דווקא משום שיש כאן ביטוי של תמצית העבודה - המפגש הישיר עם ריבונו של עולם, חובת התפילה תדירה ומעניקה לכל יום את משמעותו.

כיוון שני בהבנת המושג תפילה והשפעתה הוזכר בראשונים¹³ והתגבש לכדי שיטה מרכזית על ידי הרא"ה קוק - 'עילוי הרצון'. וכך הוא כותב באחד המקומות¹⁴:

"אין התפילה חפצה לשנות שום דבר בא-לוהות, שהיא מקור הנצחיות ואינה בגדר ההשתנות, אלא להתעלות עם כל השנויים החלים על הנפש ועל כל העולם כולו. צריך שהתפילה תהיה נקיה מכל רעיון של שינוי רצון והתפעלות בחוק ה' יתברך".

לדעת הרב קוק התפילה משנה רק את האדם. כשאדם מתפלל הוא אינו משנה דבר בשמים, הכול נשאר כפי שהיה צריך להיות. השינוי הוא רק בו, ומתוך כך הגזרות שהיו צריכות לחול עליו לא שייכות אליו כי הוא כאדם אחר, כיוון שהוא נמצא כעת במקום רוחני אחר. זהו הכוח של התפילה - לשנות את עצמנו שינוי פנימי.

14. עולת ראייה א, ענייני תפילה, הדרכת התפילה וחלקיה א-ב. ראה עוד שמונה קבצים א, תרסד.
15. ה, נ-נא.

10. דברים ו, יג.
11. מלכים א ח, מח.
12. ג, לב.
13. עיקרים שם, ראה גם רבי חיסדאי קרשקש מצוטט בספר עיקרים מאמר ג, ב, א, א.

הרב שלמה

עיונים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים האם מותר להתחתן ביום שישי?

כמו כן, הרמב"ם כותב שאסור להתחתן אך ביום שישי, כיון שאולי מתוך ריבוי המוזמנים יצטרכו לשחוט או לבשל אוכל נוסף ומרוב בושא או לחץ יש חשש שיבואו לחילול שבת⁶: "אבל אין נושאין נשים לא בערב שבת ולא באחד בשבת גזירה שמא יבוא לידי חילול שבת בתיקון הסעודה שהחתן טרוד בסעודתו, ואין צריך לומר שאסור לישא בשבת".

ובאמת כתבו כמה פוסקים⁷ שיש לאסור בתוקף את מה שנהגו בכמה מקומות להתחתן ביום שישי, אולם הבית יוסף⁸ מעיד שבמקומו נהגו להקל בזה כדעת הפוסקים שחלקו על הרמב"ם בזה, וכן מתבאר מתוך דברי הרמ"א⁹.

אולם גם המקילים להתחתן בערב שבת צריכים להיזהר שהמוזמנים, והתזמורת לא יאלצו לחלל שבת בעקבות החתונה. לכן מי שיש לו צורך גדול להתחתן דווקא בערב שבת יש לו להתייעץ עם תלמיד חכם תחילה כדי שתהיה שמחתו שלימה בע"ה.

לאחר תשעה באב, מתחיל תקופת החתונות האינטנסיבית. אין אולם פנוי בתקופה זו ב"ה וכן ירבו שמחות בישראל, אולם יש לשאול האם לא היה נחמד להוסיף עוד יום אחד שיקל על הלו"ז הצפוף? מדוע כשם שעושים ברית בשבת, לא מתחתנים בשבת? הרמב"ם כותב בהלכות שבת¹: "אין דנין בשבת ולא חולצין ולא מיבמין ולא מקדשין גזירה שמא יתנוב" כלומר יש ישנם פעולות שאף שיש בהם מצוה², חכמים הרחיקו מלעשותם בשבת שמא יגיעו לידי חילול שבת. הדבר ידוע שמי שמתחתן צריך לכתוב לאשתו כתובה³ וכן ישנה אפשרות לקדש אישה בשטר, והרי שטר צריך להיכתב בצורה מיוחדת דווקא לקידושין אלו⁴, כל אלו דברים שאסור לעשותם בשבת, ולכן גזרו שאין לקדש אישה בשבת.

בעיה נוספת שיש בחתונה בשבת היא, שבנישואין הבעל קונה גם זכויות ממוניות (יורשה, וזכאי במציאתה וכו') והדבר דומה לקניה ומכירה שנאסרו בשבת⁵.

1. פרק כג הלכה יד
2. עיין פירוש המשניות ביצה פרק ה משנה ב
3. עיין אישות פרק י הלכה יא
4. שם עיין פרק ג הלכה ד
5. הרב המגיד אישות פרק י הלכה יד
6. אישות שם
7. עיין במגיד שם
8. אבן העזר סימן סד ס"ג
9. או"ח סימן שלט ס"ג

